

EKONÓMIA, ETIKA A KRÍZA SOCIÁLNEHO ŠTÁTU

Michael Novak

American Enterprise Institute, Washington, DC

1. Úvod: smrť socializmu

Od pádu komunizmu uplynuli už takmer dve desaťročia. Vtedy, v roku 1989, v centre Bratislavy a po celom svete začalo byť odmietané všetko čo súviselo s pojmom „komunizmus“, ale aj s pojmom „socializmus“. A kolaps „reálne existujúceho socializmu“ v jeho pevnosti, v bývalom Sovietskom zväze, ešte stále otriasa štruktúrami medzinárodného socializmu aj v roku 2007.

Z ekonomického hľadiska bol tento kolaps radikálny. Dokázal, že socializmus ako *ekonomická* teória bol zásadne chybný. Ukázal tiež, že socialistická analýza kapitalistických (a demokratických) režimov bola nesprávna. Podľa základnej socialistickej teórie, ktorá bola prezentovaná ako „vedecká“, kapitalizmus musí nevyhnutne a nepochybné zlyhať. Táto takpovediac *nezničiteľná vedecká istota* dávala socialistickej teórii rysy kvázi náboženskej viery. S kolapsom socializmu v praxi však skolabovala aj táto viera.

Ale kolaps tejto viery neovplyvnil iba komunizmus, ale aj ostatné doktríny a ideály, ktoré boli presiaknuté socialistickými ekonomickými princípmi, vrátane západného socializmu a dokonca sociálnej demokracie. Komunistické a socialistické strany po celom svete rýchlo menili svoje oficiálne názvy, obvykle na eufemizmy typu „sociálnodemokratický“. Dokonca aj za predpokladu, že takéto posuny sa diali v dobrej viere, je spochybniteľné, či je sociálnodemokratický ideál Európy nezraniteľný. Vyvstáva otázka: Nie sme dnes, po kríze socializmu, v kríze sociálneho štátu, teda v kríze najvlastnejšieho dieťaťa sociálnej demokracie? Fakty vyzerajú ako nepopierateľné. Čo s tým môžeme urobiť?

2. Úpadok zodpovednosti

Naozaj, nie menšia autorita ako Druhý vatikánsky koncil v *Gaudium et Spes* (1965), po požehnaní novej „sústavy sociálnych inštitúcií riešiacich sociálne poistenie a zabezpečenie“, ktorá začala pôsobiť po II. svetovej vojne a po naliehaní, aby „služby rodine a sociálne služby, najmä tie, ktoré poskytujú kultúru a vzdelávanie, boli aj naďalej podporované“, vydala predvídavo varovanie, ktorého plná platnosť sa zdá byť zjavnou až teraz:

„Aj tak je nutné dbať, aby občianstvo, v dôsledku všetkých týchto opatrení, neupadlo do akejsi spoločenskej *letargie* a neodmietalo bremeno úradu a verejnej služby.“ [#69, zvýraznenie pridané autorom].

„Pasivita“ – to je to správne slovo. Už v roku 1965 rástlo všeobecné znepokojenie. Achillovou päťou sociálnej demokracie je to, že presúva príliš veľa zodpovednosti na kolektív a tak do značnej miery ignoruje to, čo pápež Ján Pavol II nazval „subjektivitou“ ľudskej osobnosti, teda úplné jadro osobnej zodpovednosti, na ktorom je založená ľudská dôstojnosť.

Je potom náhoda, že dnešná vysoká nezamestnanosť v Holandsku a Nemecku by bola ešte vyššia, keby medzi nezamestnaných boli zahrnutí všetci tí práve nezamestnaní robotníci, ktorí využívajú invalidné dôchodky za "zničené chrčty"?¹ Falošné výhovorky a simulovanie, ktoré všade skalili idealizmus sociálnodemokratického štátu, ho nehorázne predražujú. V plnom rozsahu štát tiež korumpuje verejnosť a tlmí zmysel pre osobnú zodpovednosť poskytovaním dávok, ktoré sú

príliš štedré na to, aby sa im dalo odolať.

Sociálna demokracia spáchala dva prehrešky proti kresťanskej antropológii. Po prvé, idealisti prehliadli morálnu slabosť, ktorá obvykle ruiniuje osobný zmysel pre zodpovednosť, čo je pozorovateľná skutočnosť popísaná v slovnom spojení „kvôli prvotnému hriechu“. Toto je jediné kresťanské učenie, ku ktorému nie je potrebná viera, keďže je tak široko potvrdené ľudskými dejinami. Z tejto morálnej slabosti nie je vyňatý nikto z nás. Dávky a iné úžitky sociálneho štátu sa príliš ľahko získavajú a sú veľmi lákavé na to, aby sme im odolali. Začneme mať pocit (s množstvom odôvodňujúcich výhovoriek), že štát nám „je dlžný“ tieto pôžitky, že tak, ako ktokoľvek iný, máme na ne nárok a že by sme boli blázni, keby sme si nezobrali to, čo sa tak štedro ponúka – bez ohľadu na to, či to potrebujeme alebo nie. Sociálny štát nás všetkých korumpuje.

Po druhé, v ich prehnannej reakcii na „individualizmus“, ku ktorej vyzývajú, sociálni demokrati majú nielen tendenciu nadmerne zdôrazňovať „spoločenstvo“, ale aj príliš nekriticky stotožňovať „spoločenstvo“ s „kolektívom.“ Potom si vyberajú ako prvotného predstaviteľa spoločenstva štát s rozbužnou administratívou. Niektorí tak činia aj keď sa sami vystríhajú pred nebezpečenstvami spočívajúcimi v kolektíve (napríklad, že tento popiera subjektivitu osobnosti).

Z týchto prehreškov vyplývajú dva dôsledky. Na jednej strane sa degeneruje subjektívny zmysel pre osobnú zodpovednosť a podporuje sa „letargia“, pred ktorou vystríha vatikánsky koncil. Na druhej strane štátna administratíva pohlcuje čoraz viac funkcií, ktoré predtým vykonávala občianska spoločnosť. Oslabujú sa sprostredkovateľské inštitúcie. Narušuje sa princíp subsidiarity, lebo vyššie úrovne likvidujú nižšie.

To vynáša na svetlo osud, ktorý Alexis de Tocqueville predpovedal demokracii v modernom svete, teda, že vývoj povedie k "novému mäkkému despotizmu". Namiesto prvých generácií na seba sa spoliehajúcich demokratov, ktorých tak obdivoval a ktorí pre seba zabezpečovali to, na čo sa ich predkovia spoliehali, že za nich urobí štát v *ancien régime*, budúci sociálni klienti, predvídal Tocqueville, podľa hnu mäkkej materiálnej tyranii štátu, ak tento im sľúbi, že sa postará aj o ich najnepatrnejšie potreby. Namiesto disciplinovaných a na spoločenstvo orientovaných jedincov, ktorí stáli pri zrode demokracie a dôsledne rešpektovali jej „prvý zákon“, princíp združovania sa, demokracia neskoršej doby sa rozpustí medzi záujmovými skupinami bojujúcimi o také postavenie, v ktorom by im štát dával výhody. Celá táto pasáž z knihy *Demokracia v Amerika* [II. diel, IV. časť, kapitola VI; viď nižšie uvedený dodatok] si zasluhuje, aby bola citovaná v plnom rozsahu, študovaná a dokonca učená naspamäť, lebo presne diagnostikuje falošné argumenty, pod ktorými by samosprávne spoločenstvá sľubované demokraciou mohli prípadne podľa hnuť despotizmu:

„Vláda rozširuje svoje objatie, aby do neho pojala celú spoločnosť. Pokrýva celý spoločenský život sieťou drobných, komplikovaných pravidiel, ktoré sú atomizované a zároveň jednotvárne, a ktoré spôsobujú, že dokonca aj tí najoriginálnejší ľudia s najvitálnejším temperamentom nebudú môcť o hlavu vyčnievať nad davom. Nelámu ľudskú vôľu, ale oslabujú, deformujú a vedú ju. Málokedy prikazujú, ale často donucujú. Nič nezničia, ale zabrahujú, aby bolo viac vytvoreného. Vôbec nie sú tyranské, ale blokujú, obmedzujú, rušia, dusia a mrzacia do takej miery, že nakoniec žiaden národ nebude nič viac ako stádo bojzlivých a lopotiacich sa zvierat so štátom ako svojím pastierom.“

Nie nepodobný Tocquevillovi, pápež Ján Pavol II bol tiež bystrým študentom demokratického experimentu a zblízka pozoroval samodeštruktívnu silu logiky, ktorú v sebe demokracia nesie. Jeho stručná analýza krízy sociálneho štátu v odseku 48 *Centesimus Annus* je majstrovským dielom na malom priestore. Tento odsek je v kapitole „Štát a kultúra“ a nasleduje za stručnými odsekmi, ktoré naopak pojednávajú o „zdravej teórii štátu“, deštrukcii občianskej spoločnosti totalitným štátom a o vláde zákona spolu s ochranou osobných práv a práv menších. Odsek 48 začína poznámkou

o tom, že pôsobenie trhovej ekonomiky je podmienené bezpečnými zárukami slobody jednotlivca a súkromného vlastníctva, ako aj stabilnou menou a efektívnymi verejnými službami. Preto je hlavnou úlohou štátu garantovať túto bezpečnosť tak, aby tí, ktorí pracujú a produkujú, mohli užívať plody svojej práce a byť motivovaní, aby pracovali efektívne a poctivo.

Potom pápež pojednáva o nepočetných, ale potrebných zásahoch štátu do ekonomiky. Aj tu zdôrazňuje, že „primárna zodpovednosť v tejto oblasti nepatrí štátu, ale jednotlivcom a rôznym skupinám a združeniam, ktoré vytvárajú spoločnosť.“

Podľa pápeža štát môže mať povinnosť zasahovať do ekonomiky za určitých prísne vymedzených okolností. Nepodporuje absolútne *laissez-faire*. Ale varuje, aby zásahy štátu neboli rozsiahle, „tak, aby sa zabránilo neustálemu presúvaniu takých funkcií zo spoločenských a podnikateľských inštitúcií, ktoré sú svojou podstatou ich a tak, aby sa zabránilo nadmernému rozširovaniu oblastí zásahov štátu na úkor ekonomickej a občianskej slobody.“ Bezprostredne potom nasledujú dva dlhé odseky o kríze sociálneho štátu, ktorú toto spôsobuje:

„V uplynulých rokoch sa rozsah takýchto zásahov veľmi rozšíril – až do tej miery, že vznikol nový typ štátu, takzvaný „sociálny štát“. To sa udialo v niektorých krajinách za účelom lepšieho vyrovnania sa s mnohými potrebami a požiadavkami riešením foriem chudoby a stavov nedôstojných človeka. Avšak predovšetkým excesy a zneužívanie počas uplynulých rokov spôsobili veľmi ostrú kritiku sociálneho štátu, ktorý dostal prezývku „štát sociálnej pomoci“. Nefunkčnosť a nedostatky štátu sociálnej pomoci sú dôsledkom nesprávneho pochopenia úloh, ktoré má štát vykonávať.“

Na tomto mieste pápež formuluje tri princípy, ktorými by mali byť obmedzované zásahy sociálneho štátu: princíp subsidiarity (ktorý ako prvý definoval, podľa dôležitej encyklopédie Vatican II, Abraham Lincoln²), princíp nežiadúcich účinkov a princíp osobnej morálnej služby.

Princíp subsidiarity je dobre známy, ale často nesprávne chápaný a ešte častejšie v praxi porušovaný; pápež to uvádza nasledovne:

„Spoločenstvo vyššieho rádu by nemalo zasahovať do vnútorného života spoločenstva nižšieho rádu, zbavovať ho jeho funkcií, ale radšej ho v prípade potreby podporovať...“

Zdá sa, že princíp nežiadúcich účinkov je rozšírením slávneho princípu formulovaného Adamom Smithom a Friedrichom Hayekom: zákona nezamýšľaných dôsledkov. Dobré úmysly štátu sú často zdeformované vďaka slabej a často zle koncipovanej epistemológii kolektívov a vďaka inštitucionalizovanej arogancii. Sociálny štát spôsobuje štyri nezamýšľané zlá, konkrétne:

„Priamym zasahovaním a zbavovaním spoločnosti jej zodpovednosti štát sociálnej pomoci spôsobuje 1) stratu ľudskej energie a 2) nekontrolovateľný nárast verejných úradov, ktoré 3) sú ovládané viac byrokratickým spôsobom myslenia ako starostlivosťou o službu klientom a ktorý 4) je sprevádzaný abnormálnym rastom výdavkov.“ [očíslovanie pridal autor]

Tretí pápežov princíp kritiky sociálneho štátu zdôrazňuje úlohu tých, ktorých Edmund Burke nazval „malými čatami“ v ľudskom živote:

„V skutočnosti sa zdá, že potreby najlepšie chápu a uspokojujú ľudia, ktorí sú k nim najbližšie a ktorí sú susedmi tých, ktorí sú na ne odkázaní. Malo by sa dodať, že určité typy nárokov často volajú po reakcii, ktorá nie je jednoducho materiálna, ale ktorá je schopná hlbšie vnímať ľudské potreby.“

Inými slovami, lepšia ako sociálna pomoc štátu je pomoc poskytovaná na osobnejšej báze,

samosprávnymi inštitúciami občianskej spoločnosti, v ktorých subjektivita osôb poskytujúcich pomoc sa stretá so subjektivitou tých, ktorým je pomoc poskytovaná. Ľudské potreby sú zriedkakedy výlučne materiálne. *Cor ad cor loquitur*. Ako píše žalmista, „hlbina hlbine sa ozýva“. V každom ľudskom príbehu je určitá hĺbka, cez ktorú sociálny štát iba jednoducho prekláza a štatistika ju nezachytí.

Demontážou pôsobenia ľudskej dobročinnosti zavádza sociálny štát štyri zlá, čo prevažuje nad predpokladaným kladným účinkom. Odstránením „malých čiat“, ktoré dávajú životu tú správnu ľudskú mierku, štát generuje "masovú spoločnosť", neosobnú, nefunkčnú, kontraproduktívnu a dusiacu ľudského ducha. Odstraňovaním vitality súdržnej a samosprávnej občianskej spoločnosti štát sociálnej pomoci redukuje oblasť zodpovednosti za osobné skutky.

Naozaj, uvažujúc o odseku 48 *Centesimus Annus* vidíme mnohé spôsoby, akými bol moderný sociálny štát, aj keď vedený dobrými úmyslami, zle pochopený. Priniesol síce pozitívne efekty, najmä pre starších, ale v mnohých krajinách bol voči mladým a najmä manželstvám a rodinnému životu veľmi deštruktívny. Podiel nemanželských detí dosiahol v mnohých krajinách nevídanú mieru, vrátane USA, Veľkej Británie a Švédska.³

Toto môže byť naozaj najzníčovúcejší dôkaz v spore vedenom proti sociálnemu štátu. Celkom neúmyselne, napriek jej úmyslom, sociálna demokracia preukázateľne zničila rodiny dokonca aj v takých kultúrach, kde rodina bola prvotným zdrojom sily po tisícročia.

Okrem toho, silnejú hlasy – vrátane lídrov sociálnej demokracie, ako napríklad naposledy Gunnar Myrdal – veľmi ľutujúce viditeľný úpadok osobnej zodpovednosti, pracovných návykov a morálnej vážnosti. Strácajú sa zdravé návyky, jednoduché cnosti ako umiernenosť, láskavosť a osobná spoľahlivosť vyzerajú ako staromódne a ľudia so silným charakterom sú vytláčaní tými, ktorí žiadny charakter nikdy nemali. Zabudli sme ako formovať verejnú kultúru, ktorá stavia na cnostiach, bez ktorých sa slobodná spoločnosť nemôže ani nadýchnuť.

V južnom Taliansku sú štátne úrady infiltrované zlovoľnými silami, ktoré ťažia z vynútenej závislosti sociálnych klientov tak, že si to všimol dokonca aj samotný pápež.

Snáď môžeme urobiť ten záver, že podčiarkneme niekoľko ponaučení zistených počas experimentu sociálnej demokracie za posledných 50 rokov:

- a) Ľudské potreby nie sú len materiálne a dôraz sociálneho štátu na materiálny prospech a hmotné zabezpečenie je nesprávny.
- b) Pojmy ako „spoločenstvo“ a „sociálny“ sa lepšie aplikujú v prípade malých čiat občianskej spoločnosti ako v prípade štátu.
- c) „Spoločenstvo“ neznamená „kolektív“. Podobne ako totalitný štát, kolektív je nielen neosobný, ale často potláča subjektivitu skutočného spoločenstva.
- d) Bez osobnej zodpovednosti nemôže prežiť nijaká demokracia, správne pochopený individualizmus, živený na spoločenskom duchu, ako ho popísal Tocqueville v knihe *Demokracia v Amerike*.
- e) Hlavnou hybnou silou sociálnej spravodlivosti nie je štát. Lepšia je občianska spoločnosť.⁴ Sústreďenie sociálnej spravodlivosti na štát je najdrahšou chybou – drahou tak eticky ako ekonomicky.
- f) Niet sporu o dobre, ktoré dosiahol sociálny štát ale určite by mohlo byť oveľa väčšie a dosiahnuté ľudskejšou cestou v prípade *lepšie koncipovaného* sociálneho programu, využívajúceho občiansku spoločnosť namiesto štátu ako svoj bezprostredný nástroj.

Zdá sa, že niektoré prínosy sociálneho štátu – najmä niektoré z jeho schém sociálneho poistenia – prispievajú k potrebnému pocitu bezpečnosti a stability u obyvateľstva, ktoré počas dvadsiateho storočia zažilo dosť nepokojov. Ale urobili veľké chyby, keď sa tieto poisťovní

mechanizmy zakotvili do veľkého štátneho aparátu, nevyhnutne byrokratického a neefektívneho namiesto dômyselnejších modelov, ktoré by posilnili občiansku spoločnosť a osobnú zodpovednosť.⁵ Nemohol by úspory v dôchodkovom systéme pre väčšinu starších napríklad organizovať súkromný sektor, so štátnou pomocou (možno prostredníctvom kupónov) iba pre existenčne odkázaných? A prečo by zdravotné poistenie nemohlo byť zverené jednotlivcom, prostredníctvom od dane oslobodených príslušných častí ich miezd, so širokou možnosťou voľby v rámci súkromného sektora, kde by mohli investovať svoje osobné zdravotné fondy? Za sociálnej demokracie je však štátu zverenie príliš veľa. Štát zaberá príliš veľký priestor v sociálnej oblasti. Jednotlivcovi a občianskej spoločnosti bolo ponechaného príliš málo priestoru pre slobodný výkon osobnej zodpovednosti a sociálnu kreativitu.

3. Morálny základ slobody

Dovoľte mi stručne zhrnúť a potom sa hlbšie zaoberať ideou slobody. Pokiaľ sa nemýlim, po kolapse socializmu v jeho bašte, za ktorým nasledovala veľká porážka socializmu vo Francúzsku, nasledujú vážne otrasy základov sociálnodemokratického experimentu. Sociálny štát všade sľubuje viac ako je schopný splniť. To je príliš drahé. A vytvára to „nový mäkký despotizmus“. Pokiaľ sociálnodemokratické spoločnosti nebudú zásadne reformované, na základe realistickejšieho a pragmaticky zdravého humanizmu, je v stávke osud samotnej demokracie. Projekt samosprávy je totiž závislý na schopnosti občanov ovládať svoje vlastné vášne, inštinkty, zvyky a očakávania. Ak títo nie sú schopní zvládať ako jednotlivci svoj vlastný život, ako môžu uspieť v republikánskej samospráve? Projekt samosprávy má buď morálne základy, alebo nie je možný. Ak sa na tomto, zhodneme, musíme preskúmať morálnu dimenziu slobody.

Keď používame pojem „sloboda“ v kontexte diskusie o slobodnej spoločnosti, nemáme preto na mysli akúkoľvek slobodu. Ako vedeli tí francúzski liberáli, ktorí postavili Sochu slobody v newyorskom prístave v roku 1886, *liberté* francúzskej revolúcie (chápaná ako svojvôľa) viedla k tyranii. Ako povedal lord Acton, skutočná sloboda je slobodou robiť to, čo by ste mali robiť, a nie slobodou robiť to, čo sa vám zachce.

Spomedzi všetkých tvorov na Zemi iba človek nekoná výlučne na základe inštinktov. Ľudia sú stvorení na Boží obraz v tom, že oni sami sú prostredníctvom úvahy rozpoznať, čo je ich povinnosťou a záväzkom a prijať zodpovednosť za ich splnenie. Takže výkon správne pochopenej slobody znamená prijať zodpovednosť za svoje skutky. To dáva človeku jeho dôstojnosť.

V tomto duchu Socha slobody postavená francúzskymi liberálmi zobrazuje ženu (múdrosť), ktorá v jednej ruke drží vztýčenú pochodeň pravdy (proti vášni, nevedomosti a bigotnosti) a v druhej knihu zákonov. Ako keby chcela povedať: Riadená sloboda je sloboda rozumu, sloboda podľa zákona. Ako sa spieva v americkej hymne:

*Utvrd' svoju dušu v sebaovládání,
Tvoju slobodu v medziach zákona.*

Problémom sociálneho štátu je, že je skoncipovaný tak, že sa stal náhradou za zodpovednosť, slobodu, sebaovládanie a zákon. Jeho administratívny systém bol úmyselne postavený ako amorálny („bez nutnosti úsudku“)⁶. Nevyžaduje sa a ani neodmeňuje zodpovedné konanie. Korumpuje cnostných a dáva rovnaké požitky aj tým, ktorí cnosťou pohŕdajú. S občanmi jedná ako keby to boli stvorenia *bez morálky*, robí z nich všetkých pasívnych klientov. Bol skoncipovaný tak, ako keby ho výchova zodpovedných občanov nezaujímala. Podporuje nezodpovednosť a tým sa vysmieva z tých občanov, ktorí starosvetky ešte stále veria v svoje vlastné schopnosti byť nezávislými, tvrdo pracovať a spoliehať sa iba na seba.

4. Záver: rekonštrukcia slobodných inštitúcií

Viac ako jedno storočie socializmus klamal ľudskú predstavivosť tým, že pútal jej pozornosť na štát. Primerane k tomu, chyba sociálnej demokracie spočíva v nasmerovaní spoločenského charakteru človeka na štát a v potláčaní jeho osobnej zodpovednosti a tvorivosti. Avšak skutočným dynamom samosprávy slobodných ľudí nie je štát, ale jednotlivec a občianska spoločnosť. Preto dnes si vymáhanie sociálnej spravodlivosti vyžaduje novú a sľubnejšiu frontovú líniu: venovať veľkú pozornosť osobnej zodpovednosti a občianskej spoločnosti. Verejné sociálne systémy musia byť reformované tak, aby spočívali na jednotlivcoch, ich rodinách a ich združeníach založených na tom najlepšom (najtvorivejšom) úsilí. Všade, kde je to možné, je nutné nahradiť štátnu byrokráciu osobnou zodpovednosťou a inštitúciami občianskej spoločnosti. Ak sociálna spravodlivosť znamená „objektívne sociálne usporiadanie“, tak nejde o cnosť, ale o formu režimu. Ak je sociálna spravodlivosť cnosťou, môžu jej nositeľmi byť iba jednotlivci. Dnes potrebujeme viac sociálnej spravodlivosti, ktorá by bola cnosťou.

Poctivým demokratom, poctivým humanistom a poctivým kresťanom a židom sa vynára táto praktická otázka: Vytvára sociálny štát potrebu osobnej zodpovednosti a tvorivosti? Nie, nevytvára. Lepším spôsobom je maximalizácia osobnej zodpovednosti a výrazné posilnenie sprostredkovateľských inštitúcií občianskej spoločnosti.

Tu, rovnako ako v mojej krajine, sa veľa vážnych úvah venovalo tomu, ako urobiť z tejto púhej intuície novej *mystiky* hmatateľný predmet *politiky*. V takýchto otázkach musia občania každej krajiny myslieť za seba a vytvárať svoje vlastné konkrétne riešenia. Každý z našich národov musí ešte veľa urobiť, ak má demokracia v 21. storočí prežiť, lebo takýto jej osud nie je v žiadnom prípade zaručený.

Prednáška v rámci cyklu CEQLS, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava, 28. jún 2007.

Príloha

Výňatok z Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, prelož. do češtiny Vladimír Jochman, vyd. Academia, Praha, 1992, II. diel, IV. časť, kapitola 6, "Akého despotizmu sa musia obávať demokratické štáty," s. 588-589.

„...Myslím si teda, že sa druh útlaku, ktorý ohrozuje demokratické spoločnosti, nepodobá ničomu, čo bolo na svete jeho predchodcom. Naši súčasníci by nemohli nájsť jeho obraz vo svojich spomienkach. Sám márne hľadám výraz, ktorý by presne vyjadril predstavu, ktorú o tom mám. Staré slová „despotizmus“ a „tyrania“ sa na to nehodia. Vec je nová a preto je potrebné pokúsiť sa ju definovať, keď už ju nemôžem pomenovať.

Snažím sa predstaviť si, s akými novými rysmi by sa vo svete mohol vynoriť despotizmus. Predovšetkým vidím nespočetné množstvo podobných a sebe rovných ľudí, ktorí sú neustále v honbe za drobnými a všednými zábavami, ktorými sýtia svoju dušu. Každý z nich, utiahnutý do seba, je takmer ľahostajný k osudu všetkých ostatných. Jeho deti a jeho osobní priatelia tvoria pre neho celé ľudstvo. Žije vedľa svojich spoluobčanov, ale nevidí ich. Dotýka sa ich, ale nič necíti. Existuje iba v sebe samom a pre seba samého a aj keď mu ešte zostáva rodina, dá sa povedať, že vlasť už nemá.

Nad tými ľuďmi sa týči nesmierna a protektorská moc, ktorá si samojediná kladie za úlohu zabezpečiť ich pôžitky a držať ochrannú ruku nad ich osudom. Je absolútna, detailná, presná, prezieravá a láskavá. Podobala by sa otcovskej moci, keby jej úlohou bolo pripravovať ľudí na dospelosť; ale ona sa naopak snaží ich udržať vo večnom detstve. Rada vidí, keď sa občania radujú, len keď nemyslia na nič iného ako na radovánky. Ochotne prispieva k ich šťastiu, ale chce byť jeho jediným strojcom a sudcom. Stará sa o ich bezpečnosť, predvída a zabezpečuje ich potreby, uľahčuje im zábavu, riadi ich najdôležitejšie záležitosti, riadi ich podnikanie, upravuje nástupníctvo a rozdeľuje dedičstvo. Keby ich tak ešte mohla zbaviť znepokojivého premýšľania a námahy života!

Preto je deň za dňom menej potrebné a vzácnejšie uplatňovanie slobodnej vôle, vláda jej ponecháva stále menší priestor a postupne občana pripravuje o všetko až po jeho vlastnú osobnosť. Rovnosť na to ľudí pripravila: vytvorila predpoklady, aby to znášali a aby to často považovali dokonca za dobrodenie.

Keď teda zvrchovaná moc vzala do svojich silných rúk postupne všetkých jednotlivcov a vytvarovala ich podľa svojej ľubovôle, naťahuje svoju náruč na celú spoločnosť. Zaťahuje nad ňou sieť drobných, zložitých, pedantných a univerzálnych pravidiel, z ktorých by nemohli uniknúť ani najoriginálnejší duchovia a najstatočnejšie duše a predstihnúť tak dav. Neláme nikoho vôľu, ale oslabuje ju, ohýba a usmerňuje. Zriedkavo núti k nejakej činnosti, naopak, bráni ľuďom konať. Nič neničí, len bráni vzniku čohokoľvek. Netyranizuje, ale prekáža, potláča, dráždi, vysiluje, ohlupuje a napokon redukuje každý národ na stádo bojzlivých a snaživých hoviadok, ktorých pastierom je vláda.

Vždy som si myslel, že takéto usporiadané, mierne a pokojné otroctvo, ktorého obraz som práve načrtol, by sa mohlo lepšie ako je možné si predstaviť, kombinovať s niektorými vonkajšími formami slobody a že by nebolo nemožné, aby vzniklo dokonca v tieni zvrchovanosti ľudu.

Naši súčasníci sú neustále sužovaní dvomi navzájom nepriateľskými vášňami: Pocitujú potrebu byť vedení aj chuť zostať slobodní. Keďže sa nemôžu zriecť ani jedného, ani druhého z týchto protichodných sklonov, snažia sa uspokojiť oba súčasne. Predstavujú si jedínú, ochrannú, absolútnu moc, ale volenú občanmi. Spojujú centralizáciu moci so zvrchovanosťou ľudu. To im poskytuje trocha oddychu. Utešujú sa, že sú pod ochranou a myslia si, že si sami zvolili svojich

ochrancov. Každý potom rád strpí, že je spútaný, lebo vidí, že nie iný človek, ani trieda, ale sám drží koniec reťaze.

V tomto systéme ľudia na okamih opúšťajú závislosť, aby zvolili svojho pána, a potom sa opäť do nej vracajú...“

¹ V Holandsku "je nezamestnanosť iba približne 7,5%. Avšak toto relatívne nízke číslo skrýva zarážajúcu mieru pasivity holandských pracujúcich. Približne 15% potenciálnej pracovnej sily poberá nemocenskú v rámci štedrého systému, ktorý poskytuje pracujúcim 80% ich čistých miezd.... Keďže dávky v nezamestnanosti sú menej štedré, mnohí pracujúci, ktorí by inak boli nezamestnaní, sa stávajú práceneschopnými." Podľa Geerita Zalma, výkonného riaditeľa Úradu centrálného plánovania "jedna tretina práceneschopnosti je spôsobená psychologickými problémami. Ďalšia tretina je spôsobená dodatočnými problémami, ktoré sú niekedy sporné." Pozri Eugene Robinson, "Europeans See an End to Long-Guaranteed Social Welfare 'Rights'," *Washington Post* (April 12, 1993).

² Abraham Lincoln formuloval tento princíp nasledovne: "Legitímnym zámerom vlády je urobiť pre ľudské spoločenstvo všetko, čo ono potrebuje a nemôže vykonať svojimi samostatnými a individuálnymi kapacitami. Do ničoho, čo ľudia môžu vykonať jednotlivo a pre seba, by vláda nemala zasahovať." Pozri "Subsidiarity," *Sacramentum Mundi: An Encyclopedia of Theology*, vydavateľ Karl Rahner (New York: Herder and Herder, 1970, vol. VI, 115).

³ Viac ako 50% všetkých detí narodených vo Švédsku sa narodilo mimo manželského zväzku, na rozdiel od 22% v USA. Tento rozdiel je do značnej miery spôsobený skutočnosťou, že 25% všetkých párov vo Švédsku žije v neformálnom zväzku, na rozdiel od 5% v USA. Avšak aj tak je rozvodovosť vo Švédsku prekvapujúco vysoká – 36% v porovnaní so 42% v USA. Vid' David Popenoe, "Family Decline in the Swedish Welfare State," *The Public Interest*, Winter 1991, 66-67. Ešte viac štatistík týkajúcich sa USA vid' *The New Consensus on Family and Welfare*, edited by Michael Novak, (Washington, D.C.: American Enterprise Institute, 1987).

⁴ Viac podrobností o diskusii o "sociálnej spravodlivosti pochopenej týmto spôsobom," v Michael Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: The Free Press, 1993), Chapter 3.

⁵ Príklady experimentov orientovaných týmto novým smerom sú v Laurie McGinley, "Beyond Handouts: New Social Programs Emphasize Flexibility and Self-Sufficiency," *Wall Street Journal* (May 17, 1993, A1).

⁶ Jeden švédsky úradník uviedol: "Vo Švédsku už nemôžete verejne hovoriť o tradičnej rodine ako o dobrej, lebo je tu veľa osamelých rodičov a nemali by ste im spôsobovať citovú ujmu." Pozri David Popenoe, "Family Decline in the Swedish Welfare State," *The Public Interest*, Winter 1991, 73.